

присотуванні та взаємодії з оточуючим світом спричиняє появу у глухих дітей таких особистісних рис, як недостатня гнучкість, егоцентризм, відсутність внутрішнього контролю, імпульсивність, навіюваність, агресивність.

Характерними є також труднощі в розумінні оточуючих подій, значення та мотивації поведінки дітей та дорослих, їхніх почуттів, в оволодінні нормами поведінки та формуванні моральних уявлень і почуттів, що безпосередньо призводить до замикання в собі та неадекватної самооцінки.

У дітей з порушеннями слуху, в процесі соціалізації необхідно формувати цілий ряд особистісних можливостей, таких як: творчу і пізнавальну активність особистості, високий рівень саморегуляції; набір інтелектуально-особистісних характеристик, які свідчать про ерудицію, культуру особистості, перцептивні властивості особистості, які визначають здатність адекватно сприймати і оцінювати учасників спільної діяльності; навички спілкування; адекватну самооцінку і рівень домагань.

Наші подальші дослідження будуть спрямовані на вивчення особливостей мотиваційної сфери дітей молодшого шкільного віку з вадами слуху, які детермінують її розвиток. Перспективним вбачаємо розробку програми щодо корекції мотиваційної сфери дітей молодшого шкільного віку з вадами слуху.

Список використаних джерел:

1. Богданова Т. Г. Сурдопсихологія: Учеб.пособие для студ.высш.пед. учеб.заведений / Т.Г.Богданова – М.: Академия, 2002. – 224с.
2. Боскис Р. М. Глухие и слабослышащие дети / Боскис Р. М. – М. : Педагогика, 1963. – 215 с.
3. Бочелюк В. Й. Психологія людини з обмеженими можливостями: навч. посібник/ В. Й. Бочелюк, А. В. Турубанова. - К. : Центр учбової літератури, 2011. - 264 с.
4. Зотова А. М. Интеграция ребёнка-инвалида в среду здоровых сверстников как метод социальной адаптации/ А.М.Зотова // Дефектология.- 1997.- №6- с.21-25.
5. Мудрик А. В. Соціальна педагогіка. / А.В. Мудрик. - М., 2002. -378с.
6. Психологія. Підручник / Трофімов Ю.Л., Рибалка В.В., Гончарук П.А. та ін.; за ред. Ю.Л. Трофімова. – 6-те вид., стереотип. – К.:Либідь, 2008.– 560с.
7. Розанова Т. В. Психологія глухих дітей / Т.В.Розанова, І.М.Соловйов. –М.: Просвещение, 2001. – 119с.
8. Роюк С. Є. Міжособистісна взаємодія дітей з вадами слуху / С.Є.Роюк // Психологічні перспективи. – 2009. – 142с.
9. Сияк В.А. Особливості психічного розвитку глухої дитини / В.А.Сияк, В.В.Нудельман. - М.: Просвещение, 2001 – 161с.

***Резюме.** В статті изложено результаты теоретического и эмпирического исследования особенностей социализации детей младшего школьного возраста с нарушениями слуха. Обнаружены особенности самооценки, мотивации и потребностей у детей с нарушениями слуха.*

***Ключевые слова:** дети с нарушениями слуха, социализация, социальное развитие, самооценка, мотивация, потребность.*

***Summary.** The article presents the result of theoretical and empirical study of socialization of children with hearing impairment. The results of empirical investigation show specifics of self-concept, requirement and motivation.*

***Key words:** children with hearing impairment, socialization, self-concept, requirement, motivation.*

УДК 159.942-053.6

О.М. ШЕВЧИК, О.М. НЕМЕШ

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ТРИВОЖНОСТІ У СТАРШОКЛАСНИКІВ

***Резюме.** У статті розкривається поняття «тривожність», психологічні особливості тривожності у старшокласників як одного з емоційних розладів особистості, причини появи та форми прояву тривожності в учнів старших класів; психологічному поясненні й обґрунтуванні ролі особистісних характеристик у процесі соціально-психологічної адаптації під час вступу у доросле життя, а також аналізуються результати дослідження.*

***Ключові слова:** тривога, тривожність, тривожний стан, тривожні розлади, емоційний стан, ефективно переживання.*

Постановка проблеми. На сучасному етапі розвитку суспільства збільшилася кількість тривожних дітей. Такі діти відрізняються підвищеною неспокійністю, невпевненістю, емоційною нестійкістю. Тому дана проблема стає найгострішою для сучасності.

Дуже важливо вчасно розпізнати прояви такого стійкого утворення як тривожність. Це стає першою задачею для шкільного психолога, який може виявити тривожного старшокласника за нехарактерними, з точки зору вчителів і батьків, зовнішніми поведінковими проявами і не дати перейти тривожності у невротичний розлад.

Теоретичний аналіз зарубіжної та вітчизняної психологічної літератури показав, що питання тривожності вивчалось такими вченими, як К.Еріксон, У.Морган, Ю.В.Пахомов, Ю.Ханін, Г.Айзенк, Б.Вяткін,

Ч.Спілбергер, Н.Махоні, Е.Соколов, Е.Г.Ейдемільер, А.І. Захаров, які багато років досліджували явище тривожності як емоційного стану та її вплив на соціалізацію молодшої особистості. Проте аналіз наукової літератури дає нам всі підстави стверджувати, що особливості діагностики та корекції тривожності старшокласників недостатньо висвітлені у психологічній літературі. Все вище наведене дозволяє констатувати соціальну значимість і недостатню розробленість проблеми діагностики та корекції тривожності старшокласників.

Мета дослідження полягає у визначенні психологічних засад тривожності старшокласників.

Виклад основного матеріалу. Багато вчених, досліджуючи тривожність, виділяють 4 її напрямки: фізіологічний, клініко-психологічний, філософсько-психологічний, власне психологічний напрямки. Ряд авторів: Д. Льюїс, Б. Босселмен, дон Байрн пов'язують появу тривожності з виникненням страху, як невротичну реакцію, пов'язану із зовнішніми обставинами і внутрішніми стимулами. Спільним для цих авторів є те, що мова йде не просто про емоційні реакції, а саме про психічний стан, який виражається у своєрідності як реакції, так і мотивації, але повністю до них не зводиться. У термін «тривога» авторами виділяється компонент страху, і тому тривогу можна віднести до своєрідної форми страху.

Ряд авторів вказують на необхідність суворо розрізнити тривогу як психічний стан і як більш-менш стійку рису характеру.

Так, Г. Айзенк емоційну нестійкість називає одним із проявів тривоги; Д.Філліпс і Б.Мартін стверджують, що тривога викликається тією або іншою формою стресу; Д.Філліпс з співавторами висловлюють концептуальне розходження між тривоگوю як минушим емоційним станом і як стійкою рисою особистості[2]. За зауваженням Ч. Спілбергера, «при всьому смислового розрізненні терміну «тривога» дослідники використовують його найчастіше в двох основних значеннях: як стан і як властивість особистості (тривожність), але ставляться вони до абсолютно різних понять».

У першому випадку термін «тривога» використовується для опису неприємного емоційного стану, який характеризується суб'єктивними відчуттями напруги, очікування не благополучного розвитку подій. Виникає цей стан в ситуації невизначеної небезпеки, загрози (очікування негативної оцінки або агресивної реакції, сприйняття негативного до себе ставлення або загрози своєму самоповазі, престижу) і часто обумовлено неусвідомлюваним джерелом небезпеки.

Вітчизняні дослідження тривожності представлені роботами В. Астапова, Л.І. Божович, В.В. Білоуса, В.Ф. Березина, П.Г. Бельського, О.В. Дороніної, І.В. Дубровиной, А.І. Захарова, Б.І. Кочубей, В.Р. Кисловській, А.М. Прихожан, Л.С. Славковій, Ю.Л. Ханіна та ін.

Перша причина функціональної характеристики тривоги виділяється у великій кількості напрямків інтерпретації цього стану. У вище зазначених роботах тривожність описується як різновид «афективного переживання». У цьому зв'язку Л.С. Виготський, Л.І. Божович під афектними переживаннями мають на увазі не просто інтенсивну емоцію, яка супроводжується послабленням волі, втратою контролю над своїми діями, а розглядають його як тривале, глибоке емоційне переживання, пов'язане з активно діючими потребами і прагненнями, які мають для суб'єкта життєво важливе значення [6].

На думку В. Астапова, стан тривоги передбачає той чи інший вид небезпеки, пророкує щось неприємне, загрозливе і сигналізує про це індивіду. Не настільки широко, але тим не менш достатньо стійка традиція тлумачення тривоги йде від Фрейда. У цьому тлумаченні відзначається небезпека, в якій вбачається ознака для диференціації страху, що викликається конкретною загрозою, і тривога як реакція на представлену загрозу. Значний внесок у розробку проблеми тривожності в психології внесений А.М. Прихожан. Тривожність розглядається як характерна риса деприваційного синдрому, спектр прояви якого дуже широкий - від легких дивацтв, які не виходять за рамки нормальної емоційної картини, до дуже глибоких порушень інтелекту й особистості[4].

Ч.Спілбергер дає наступне визначення тривожності: під тривоگوю розуміється емоційний стан або реакція, що характеризується: а) різною інтенсивністю; б) мінливістю в часі; в) наявністю усвідомлюваних неприємних переживань напруженості, заклопотаності, занепокоєння, побоювання; г) супроводжується одночасно вираженою активацією вегетативної нервової системи[1].

Ендлер, Мангуссон, Ю.Л. Ханін визначають ситуації, в яких виникає тривожність, таким чином: а) ситуації міжособистісного спілкування та групової взаємодії; б) ситуації, в яких є можливість і небезпека отримати фізичну травму; в) нові і незнайомі умови, несподівані обставини; г) виконання монотонної рутинної роботи[4].

У психологічному словнику поняття «тривожність» визначається як індивідуальна психологічна особливість, що виявляється в схильності людини до частих і інтенсивних переживань емоційного дискомфорту, неблагополуччя, передчуття небезпеки, що загрожує [3].

Майк Кордуелл говорить про тривогу, як почуття страху і похмурі передчуття, що супроводжуються посиленою і тривалою фізіологічною активацією. Автор говорить про те, що симптоми тривожності проявляються в багатьох психологічних розладах, а також вводить такі поняття, як тривожні розлади (фобії, посттравматичні стреси, одержимо - нав'язливі розлади), тривожні реакції (загальний адаптаційний синдром, запропонований Г. Сельє), об'єктивну тривожність. Дані твердження перегукуються з думкою А.І. Захарова, який визначає тривогу як передчуття небезпеки, стан неспокою. Найбільш часто проявляється в очікуванні якоїсь події, яке важко прогнозувати і яка може загрозувати своїми неприємними наслідками. Таким чином,

тривога виникає, як відгук на стан невизначеності в результаті передбачення неприємності[3]. Таке трактування точно описує тривожність як стан.

Серед вчених та психологів пропагується думка про те, що тривога може виступати як форма адаптації організму в умовах гострого та хронічного стресу, з точки зору інших авторів тривога представляє не стільки форму психологічної адаптації, скільки сигнал, що свідчить про її порушення. Тривала, інтенсивна, неадекватна ситуація тривоги перешкоджає формуванню адаптивної поведінки.

П. Лазарус, С. Ослер вказують на залежність виникнення стану тривоги і її протікання при стресі і фрустрації від індивідуально-психологічних особливостей особистості [6].

Дані Б.М. Теплова вказують на зв'язок стану тривоги із силою нервової системи. Висловлене ним припущення про зворотну кореляцію сили й чутливості нервової системи, знайшло експериментальне підтвердження в дослідженнях В.Д. Небиліцин: він знаходить перевагу в швидкості замикання умовного зв'язку у представників слабкої нервової системи, у той час як у осіб з сильною нервовою системою умовні зв'язки можуть утворюватися як швидко, так і повільно. Звідси він виводить припущення про більш високий рівень тривожності суб'єктів зі слабким типом нервової системи [6].

Л.А.Тейлор приходять до висновку, що схильність суб'єкта до тривоги обумовлена типологічними особливостями динаміки утворення умовних рефлексів. У рамках цього підходу, а також підходу Айзенка тривожність зближується з підвищеною емоційністю і чутливістю до емоціогенних ситуацій, при якій тривожність або невротичність виступають як один із проявів емоційної збудливості[2].

Результати дослідження. Проводилось дослідження на базі загальноосвітньої школи І-ІІІ ст. с. Люб'язь Любешівського району Волинської області у якому приймало участь 30 учнів 9-11 класів. Також було обстежено їх батьків у кількості 30 осіб.

У ньому були використанні такі методики:

1. Методика самооцінки ситуативної та особистісної тривожності Ч. Д. Спілбергера, адаптована Ю.Л. Ханіним використовується для вивчення афективної сфери на предмет наявності або відсутності особистісної тривожності у підлітків. Методика дозволяє зробити перші та істотні уточнення про якість інтегральної самооцінки особистості: чи є нестабільність цієї самооцінки ситуативної або постійної, тобто особистісної.

Результати методики показали нам високу особистісну тривожність (47 балів) в досліджуваній групі підлітків і середню ситуативну тривожність з тенденцією до високої (44 бали). Тобто досліджувані схильні сприймати загрозу своїй самооцінці і життєдіяльності у великому діапазоні ситуацій і реагувати дуже вираженим станом тривожності. Стан тривожності у них з'являється в різноманітних ситуаціях, особливо коли вони стосуються оцінки компетенції і престижу.

2.«Шкала тривожності», розроблена А.М. Прихожан за принципом «Шкали соціально-ситуативної тривоги» Кондаша. Особливість цієї шкали полягає в тому, що в ній оцінюється не наявність або відсутність у себе будь-яких переживань, симптомів тривожності, а ситуація з точки зору того, наскільки вона може викликати тривогу.

Результати даної методики говорять нам про високий рівень загальної тривожності у підлітків (64 бали). При цьому дещо завищена шкільна тривожність (19 балів), високий бал само оціночної тривожності (23 бали), і високий бал міжособистісної тривожності (21 бал)

Тривожність — це індивідуальна психологічна особливість, яка виявляється в підвищеній схильності почуватися занепокоєним за будь-яких життєвих ситуацій, у тому числі тих, які взагалі не можуть викликати тривоги. Висока тривожність стає стійкою, якщо батьки та вчитель постійно незадоволені навчальною роботою дитини і від них дитина постійно отримує тільки зауваження, докори, інші різновиди негативного оцінювання.

3. Шкала самооцінки особистісної тривожності Дж. Тейлора.

Рівень тривожності в групі за результатами методики показав число 26, що означає про високий рівень тривоги. Таким чином, отримані в результаті дані не суперечать результатам інших методик з визначення рівня тривожності, і засвідчують високий рівень тривожності серед підлітків.

4. Особистісний опитувальник для молоді HSPQ Р. Кетелла. Методика є варіантом адаптованого опитувальника Р.Кетелла, призначеного для вимірювання шістнадцяти особистісних факторів, позначених відповідними латинськими літерами, - у зв'язку з назвами цих факторів.

Результати опитувальника нам показали, що з особистісних якостей старшокласників переважає фактор В, у нього середне В цілому можна сказати, що у старшокласників невисока здатність до навчання, до аналізу та узагальнення матеріалу, причому у дівчаток бали вище (43,4), ніж у хлопчиків (32,1), тобто дівчатка більш інтелектуально розвинені, ніж хлопчики, більше здатні навчатися, вміють аналізувати ситуації, здатні до осмислених висновків.

Старшокласники в загальному задоволені тим, що є, і можуть домогтися того, що здається важливим, проте невисокий бал (9,3) свідчить про нестачу мотивації у важких ситуаціях.

4. Методика діагностики батьківського ставлення (А. Я. Варга, В. В. Столін), являє собою психодіагностичний інструмент для обстеження людей, що звертаються за психологічною допомогою з питань виховання дітей і спілкування з ними. Методика дозволяє визначити педагогічні соціальні установки по відношенню до дітей, що включають в себе раціональний, емоційний і поведінковий компоненти. Батькам пропонувалося 61 твердження, з яким потрібно було погодитися, або спростувати.

Результати показують, що в цілому у батьків за першою шкалою «прийняття – відкидання» виражено позитивне ставлення до дітей (батьки хлопчиків - 22 балів, батьки дівчаток - 20 балів). Дорослий сприймає дитину такою, якою вона є, поважає і визнає її індивідуальність, схвалює її інтереси, підтримує плани, проводить з ним досить багато часу і не шкодує про це.

Висновки. Підвищений рівень тривожності у старшокласників можна пояснити тим, що у цей віковий період тривожність у юнаків є вищою, ніж в інші вікові періоди. Це пов'язано із тим, що в учнів старших класів виникає багато внутрішніх конфліктів і протиріч, і сама ситуація розвитку старшокласників має в собі протиріччя – з одного боку, вони вже відчувають себе дорослими, в той час як самі дорослі ще сприймають їх як дітей. Всі ці протиріччя за несприятливих умов, а це може бути базальна тривожність, конфлікт в класному колективі, непорозуміння із сторони дорослих, роблять старшокласників більш вразливим до різних психологічних травм, порушень у значимій для них сфері, що призводить до підвищеної тривожності.

Таким чином, розглянуті теорії дозволяють зробити висновок про те, що позиції у вивченні тривожності різні. Проте, в основному, тривожність розглядається як емоційний стан особистості, який надає негативну дію на психіку людини. Тривожність досліджується більшістю авторів в тісному взаємозв'язку із страхом, оскільки страх є об'єктивним виразом тривоги. Проте одні дослідники вказують на тривогу як первинну реакцію, інші на страх як чинник, що викликає стан тривожності.

Отже, роблячи висновок, можна охарактеризувати тривогу таким чином: тривога — це неадекватна реакція на ситуацію зовнішньої загрози; це реакція, аналогічна страху, але за відсутності ситуації зовнішньої небезпеки; вона виявляється як стан безпорадності перед лицем загрози.

Список використаних джерел:

1. Фрейд З. Введение в психоанализ: Лекции. / З.Фрейд – СПб.: Питер, 2005. – 381с. – (Золотой фонд психотерапии). – Библиограф.: с.377 – 381.
2. Ананьев Б. Г. Человек как предмет познание. / Б.Г.Ананьев. – 3 с пзд – СПб.: Питер, 2001 – 288 с. (Мастера психологи).
3. Мэй Р. Краткое изложение и синтез теорий тревожности / Р. Мэй // Тревога и тревожность. – СПб.: Питер, 2001, 215 – 223 с..
4. Прихожан А.М. Изучение личностной тревожности в контексте теории Л.И.Божович / А.М.Прихожан// Формирование личности в онтогенезе. Сб наук. тр. - М.: Изд. АПН СССР, 1991, 89 – 98 с.
5. Тревога и тревожность / Сост. и общ. ред. В.М. Астапова. – СПб.: Питер, 2001, 256 с.

Резюме. В статье раскрывается понятие "тревожность" психологические особенности тревожности у старшеклассников как одного из эмоциональных расстройств личности, причины появления и формы проявления тревожности у учащихся старших классов, психологическом объяснении и обоснований роли личностных характеристик в процессе социально – психологической адаптации при поступлении в зрелую жизнь, а также анализируются результаты исследования.

Ключевые слова: тревога, тревожность, тревожное состояние, эмоциоанльное состояние, аффективные переживания.

Summary. The article discusses the concept of "anxiety", psychological constitutions of anxiety in high school as one of the emotional personality disorders, appearance causes and forms of anxiety scale in senior pupils; psychological explanation and

substantiation of the role of personal attributes in the process of social and psychological adaptation beginning adulthood and analyzes the research results.

Key words: anxiety, state anxiety, inquietude, anxious disorders, emotional state, effective experience/

УДК 159.964.21 – 053.5

С.Г. ШПАК

ОСОБЛИВОСТІ ВИНИКНЕННЯ СТРЕСУ У МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ В ПРОЦЕСІ АДАПТАЦІЇ

Резюме. У статті висвітлено основні психологічні аспекти впливу психоемоційної сфери на процес адаптації молодших школярів до умов шкільного навчання. Один з найбільш поширених чинників виникнення стресу в молодших школярів є тривожність. Розглядається поняття «тривожність» із різних точок зору, її рівні та передумови виникнення. Виникнення й закріплення тривожності пов'язане з незадоволенням вікових потреб дитини, але стійкою особистісною основою тривожність стає в підлітковому віці, опосередковуючись особливостями «Я-концепції», відношення до себе. Визначено вікові особливості проявів тривожності та основні умови ефективною адаптації молодших школярів у процесі навчання.

Ключові слова: молодший школяр, стрес, тривожність, адаптація.

Постановка проблеми. Життя, пошук, зміна роду діяльності часом сповнені проблем, розв'язання яких призводить до стресових ситуацій. Навіть у найбільш продуманому та добре налагодженому житті трапляються ситуації, які негативно впливають на дітей і призводять до стресу. Особливо це актуально під час зміни